

ДИНАСТИЈА ОБРЕНОВИЋ И ПОЗОРИШТЕ

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ
Београд, Господар Јевремова 19

Издавач
МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ
11000 Београд, Господар Јевремова 19
e-mail: office@mpus.org.rs / www.mpus.org.rs

Главни и одговорни уредник
Весна Буројевић

Рецензент
Радомир Пуџић

Аутор текста и изложбе
Биљана Остојић

За реализацију изложбе и каталога коришћен је материјал
из збирки МПУС уколико није другачије наведено.

БИЉАНА ОСТОЈИЋ

ДИНАСТИЈА ОБРЕНОВИЋ И ПОЗОРИШТЕ

Београд, 2024. година

ЗАХВАЉУЈЕМО ЗА УСТУПЉЕНУ МУЗЕЈСКУ ГРАЂУ

Народном музеју Србије, Историјском музеју Србије, Музеју града Београда,
Народном позоришту у Београду, Југословенском драмском позоришту,
Београдском драмском позоришту, Народном позоришту Ниш, К Р Г Т,
Teatru i Operi Madlenianum, *Герославу Зарићу и Ивани Жијон.*

САДРЖАЈ

О НАСЛЕЂУ ДИНАСТИЈЕ ОБРЕНОВИЋ.	7
КНЕЗ МИЛОШ И КНЕЗ МИХАИЛО ОСНИВАЧИ И ПОКРОВИТЕЉИ ПОЗОРИШТА	12
ОБРЕНОВИЋИ И ПОЗОРИШТЕ	23
ТЕАТРОГРАФИЈА	37
ЛИТЕРАТУРА	44
СПИСАК ИЛУСТРАЦИЈА	45
THE OBRENOVIĆ DYNASTY AND THE THEATER / SUMMARY	46

Кнез Милош Обреновић

Кнегиња Љубица Обреновић

Кнез Михаило Обреновић

Кнегиња Јулија Обреновић

О НАСЛЕЂУ ДИНАСТИЈЕ ОБРЕНОВИЋ

Династију Обреновић основао је кнез Милош (1780. или 1783, Добриња – 1860, Топчидер). Иако пореклом из сиромашне породице и без образовања, заслужан је за формирање модерне српске државе у XIX веку. *Онај који се узвиси одликама, не црвени збој свој порекла*, писао је о Милошу његов лекар Берт.¹

Србија, у којој је с почетка XIX века живео кнез Милош, заправо је тзв. Београдски пашалук, део Шумадије, површине 24.000 км² (увећане на 48.313 км² по добијању независности 1878) и с мање од милион становника, настањеним у планинама, природном склоништу, углавном сточарске популације, која се повлачила пред Османлијама, господарима путева, долина, градова и равница. Становништво се сачувало од напада, живећи више од четири века сиромашним и архаичним животом, потврђујући Броделово становиште да је *иланина одбојна према великој историји*. У географском и културном погледу Србија је била раскрсница између Средње Европе и Мале Азије, у зони интересовања великих, супротстављених сила.² Познавање времена и друштвеног контекста у којем је живео кнез Милош олакшаће разумевање његове улоге у оснивању првог позоришта и ублажити оштрину критичког просуђивања околности које су пратиле рад тог театра.

Од почетка је кнез Милош учествовао у устаничким борбама – битке за Рудник и Јагодину (1804), Ужице (1805, 1807), на Мишару (1806), ослобођење Београда (1806/07), стекао је од Карађорђа војводско звање. Командант Рудничке нахије постао је после освајања Ужица и рањавања (1809). Останак с народом 1813, после пораза од Турака, препоручио га је за вођу Другог српског устанка, подигнутог на Цвети 11/23. априла 1815. Победама је освојена делимична аутономија (Хатишерифом из 1830). Стварао је државу „органику, на парче“, из сваке повољне ситуације извлачио је добит. У текковине његове владавине историографија убраја: с успехом вођен Други српски устанак, увећање територије за шест нахија, делимичну аутономију, укидање феудализма, манастире и цркве, 84 школе, три полугимназије, гимназију, богословију, лицеј, штампарију, *Новине српске*, придворно позориште, речју – грађење државе. Владао је од 1815. до 1839. и од 1858. до 1860.³

¹ Андрија Веселиновић / Радош Љушић, *Српске династије*, Платонеум, Београд, 135.

² Мари-Жанин Чалић, *Социјална историја Србије 1815–1941*, CLIO, Београд 2004, 28–30.

³ Андрија Веселиновић / Радош Љушић, *Српске династије*, 136–137.

Краљ Милан Обреновић

Кнегиња Наталија Обреновић

Краљ Александар Обреновић

Краљица Драга Обреновић

Постигнућима кнеза Милоша, потврђених историографијом, којој припада оно што се заиста догодило, давала се историјска драмска књижевност и позоришна уметност XIX века. У зависности од ауторског приступа, креирање догађаја и ликова, обухваћених историографским подтекстом, има ванлитерарне изворе – друштвене, политичке, националне, пропагандне, који утичу на суштину драме. Национални тренутак у овом случају био је наклоњен драмама и позоришним представама слављења личности кнеза Милоша.

Карактер кнеза Милоша (лукав, превртљив, прагматичан), по сведочењима историчара и савременика, утицао је на начин његове владавине – апсолутистичко, деспотско самодржавље, које је изазивало сталне буне, звали су га безакоником, тиранином... Историчар Слободан Јовановић о другој владавини кнеза Милоша (по повратку у Србију) пише да је обећао да ће *владати као конхишћуионални владалац* иако се за време прве владавине због речи *конхишћуиуција* *губила глава*. Истовремено је Кабули ефендији говорио да неће поштовати Устав.

„Он није могао владати ни по каквом уставу. Он се у Србију вратио 1859. с истим схватањем владалачке власти с којим је 1839. из Србије изашао...”⁴

Овај аспект његове владавине највише је интересовао драмске писце и позоришну уметност XX века. С критичким освртима, чак и карикирањем кнежевог односа према другима, у овом случају, за српски театар важном, односу према Јоакиму Вујићу, оснивачу првог позоришта у Крагујевцу. Од историјског тренутка у коме живе и мисле писац и његова публика зависи да ли је то период у коме је приличније писати и изводити драме слављења (величају историјски трен, чин или личност) или драме преиспитивања (појаве посматрају критички, или претпостављају научну или личну песничкову истину предању и легенди).⁵

Оснивач династије кнез Милош имао је са супругом Љубицом четири сина: Петра, Милана, Михаила, Теодора, и четири кћери: Петрију, Савку, Ану, Марију. Четворо су умрли млади, међу њима и први престолонаследник кнез Милан (1819, Крагујевац – 1839, Београд). У историју је ушао као владар с најкраћом владавином (25 дана). У првом периоду владавине на престолу су били кнежеви из „Милошевог огранка“ – кнез Милан и кнез Михаило III. У другом периоду (од 1868. до 1903) потомци Милошевог брата Јеврема Обреновића – краљ Милан и краљ Александар.⁶

Везе династије Обреновић и позоришта видљиве су и комплексне. С једне стране, као оснивачи и покровитељи театра, кнез Милош и кнез Михаило III, и с друге стране, као драмски јунаци

⁴ Слободан Јовановић, *Дружа влада Милоша и Михаила (1858–1868)*, Издавачка књижара Геце Кона, Београд 1923, 295.

⁵ Марта Фрајнд, *Историја у драми – драма у историји*, Прометеј, Стеријино позорје, Институт за књижевност и уметност, Нови Сад, Београд 1996, 16.

⁶ Андрија Веселиновић / Радош Љушић, *Српске династије*, 135.

позоришних комада: кнез Милош, кнегиња Љубица, кнез Михаило III, краљ Милан, краљ Александар, краљица Драга, и на посредан начин, остали чланови и савременици ове владарске породице. И Музеј позоришне уметности Србије налази се у кући из 1836, саграђеној у време владавине кнеза Милоша, у улици која носи име по његовом рођеном брату – господару Јеврему.

Својом личношћу, начином владавине и животним одлукама, кнез Михаило III (1823, Крагујевац – 1868, Београд) створио је најдубље, суштинске везе – важне за историју позоришта и драме. Кнез Милош је добро познавао свога сина – речи које је на самрти изговорио Анастасу Јовановићу, управитељу двора, фотографу и Михаиловом пријатељу:

„Чувај ми Мијаила. Слаб је са своје доброте, па зло не препознаје“,

показале се као пророчке. Кнез Михаило је на престолу наследио прерано преминулог брата Милана и владао кратко, од 1839. до 1842. Под утицајем уставобранитеља, морао је да напусти и престо и земљу, да би се вратио у Србију с 37 година и започео другу, осмогодишњу владавину (1860–1868). У „изгнанству“ је Михаило стицао искуство европског живота, путовао је, учио језике, оженио се мађарском племкињом Јулијом Хуњади, с којом није имао потомства. Иако се он томе противио, приватни живот кнеза Михаила – био је јавни, лични проблеми били су и политички и умногоме су одредили његову и судбину Србије. Непресушна инспирација за драмску и позоришну уметност. За разлику од кнеза Милоша, чију су владавину у позоришним представљањима (претерано) славили или критиковали (карикирали), у случају кнеза Михаила његов најпре емотивни живот и трагична судбина, пуни мистерија и недоречености, за драматичаре и позориште, тематски су били и јесу привлачнији и инспиративнији.

„Његов идеализам свако је осећао, био је узрок да се о њему створи мишљење да је он имао много лепих намера, а мало стварних резултата – и да је иза себе оставио једну велику мисао. Међутим, није тако. И на нашој државној политици и државним установама он је оставио дубок траг своје личности.“⁷

А резултати његове владавине су јака и модерна државна управа, законодавство, којим је сузбио „турски устав“, формирање народне војске. Дипломатским вештинама, без рата, добио је градска утврђења Србије: Ужице и Соко, Шабац, Смедерево, Кладово и 1867. кључеве града Београда. У Србији више није било везира, турске војске. У његово наслеђе убрајају се и шума, платани, засађени у Кошутњаку и Топчидеру, где је и убијен. Мотив шуме искоришћен је као моћно сценографско решење у представи *Кнез Михаило* (сценограф Герослав Зарић, ЈДП, 1996). Заслужан је и за Народно позориште, чију градњу је иницирао и био спреман да уложи сопствени новац, али његово отварање

⁷ Слободан Јовановић, *Нав. дело*, 509.

није дочекао. На тој сцени ће се касније играти *Посмрћна слава кнеза Михаила*, као дијалектичка закономерност његове трагичне судбине.

Поредећи владавину кнеза Милоша и кнеза Михаила, историчар Слободан Јовановић је запазио да су по карактеру потпуно различити, као и у степену политичке способности:

„Кнез Милош је реалан политичар, Кнез Михаило идеалист, с погнутом главом и дубоким, замишљеним погледом... по политичкој интелигенцији, заостаје иза оца... Извесно губљење у апстракцијама и извесни полети маште онеспособљавали су га за тачну процену чињеница... Михаило има више постојаности, него одлучности; пати од оскудице самопоуздања... Михаило је имао више моралног достојанства. Милош је био лишен личног поноса и ради свог успеха био је спреман на готово сва сагидања и повијања...”⁸

Иако по карактеру различити, и кнез Михаило је владао апсолутистички. Институције су постојале, али су биле подређене њему. Приликом ступања на престо у прокламацији је истакао:

„Док је Кнез Михаил на влади, нека свако зна, да је закон највиша воља у Србији, којој се свако покоравати мора.”⁹

Кнез Михаило је био „сав патриота“, говорио је за њега књижевник Јован Суботић. По писању критике, у позоришним извођењима се мало обраћала пажња на ту психолошку изнијансираност два владара.

Династију Обреновић многи историчари доживљавају као најзаслужнију у нашој прошлости, имали су велике пријатеље и велике непријатеље. За само 72 године владавине, њихово материјално и духовно наслеђе обележило је Србију XIX века. И за нас важну историју позоришта и драме.

⁸ Слободан Јовановић, *Нав. дело*, 506–508.

⁹ Андрија Веселиновић / Радош Љушић, *Српске династије*, 138.

КНЕЗ МИЛОШ И КНЕЗ МИХАИЛО ОСНИВАЧИ И ПОКРОВИТЕЉИ ПОЗОРИШТА

КНЕЗ МИЛОШ, ЈОАКИМ ВУЈИЋ, ПРВО ПОЗОРИШТЕ У СРБИЈИ

Књажеско-србски театар основан је у Крагујевцу, као део свеукупног културно-просветног права на слободно организовање институција (Хатишериф из 1830). Кнез Милош је изабрао Крагујевац, „малу турску касабу“ за престону варош (1818–1840).

У свом познатом делу *Пушешествије по Србији*, чије објављивање је помогао кнез Милош, Јоаким Вујић је описао град:

„Ова варош лежи на једном оцедитом месту недалеко од горошумни планина при реки Лепеници која од југа и запад кроз једну част ове вароши тече а число домова у њој находи се до 270.“

Гравура Крагујевца, 1837 (непознат аутор)

Горе лево је конак кнеза Милоша у коме су играле прве позоришне представе

Град је постао средиште и седиште првих националних институција – кнежеве канцеларије, двора с администрацијом, основне школе, „прве и фторе нормалне класе“, Лицеја, штампарије (Типографија), војне болнице, прве гимназије, јужно од Београда. *Новине србске* излазиле су од 1834. и биле су важне због објављивања вести о раду позоришта, те је тако остао сачуван писани траг о раду првог театра. Крагујевац је постао привлачно место и због присуства „ауторитарног и харизматичног“ кнеза Милоша. Долазили су писци, дипломате, авантуристи из Европе и, најважније, образовани Срби из Војводине (Угарске) и осталих крајева. Они су били спремни да буду део свеопштег полета који је донела слобода, и да своје знање ставе у службу Кнежевине Србији и кнезу Милошу. Неки од њих ће постати и важна имена за историју рада првог позоришта, као глумци, особље, помоћ у сваком смислу. Међу њима су: Јоаким Вујић, Димитрије Давидовић, Димитрије Исаиловић, Атанасије Теодоровић, Атанасије Николић, Адолф Берман, Јосиф Шлезингер, Филип Христић, Јован Мариновић, Сретен Поповић, Димитрије Црнобарац, Петар Радовановић, Стојан Јовановић-Цукић, Арса и Милић Луњевица, Милан Давидовић, Антоније Мајсторовић...¹⁰ Они ће касније постати дипломате, судије, политичари, државници, чиновници, познати по својим постигнућима за друштво и националну културу.

Пре сусрета с кнезом Милошем, Јоаким Вујић (1772, Баја – 1847, Београд), „славено-србски списатељ“, путописац, драматичар, преводилац, живео је у вишекултуралном и вишенационалном делу Европе, у „географским и интелектуалним лутањима“. Вредним је радом – режијом, глумом, превођењем, „посрбљавањем“, писањем, издавањем књига – стицао позоришно искуство. Из његове биографије за историју српског позоришта остало је запамћено извођење представе *Крешћалица* Аугуста Коцебуа, 14. августа 1813. у пештанском позоришту „Рондела“. Била је то прва позоришна игра (у три чина) на српском језику – „у садружеству ученика гимназије пештанске“.

„Већ позоришно изграђен, после 20 година рада у Угарској, прекаљен у позоришној пракси, био је спреман за да покаже шта може да учини за оснивање првог позоришта у Србији.“¹¹

Када је септембра 1834. Јоаким Вујић по трећи пут дошао у Крагујевац, не више млад, успео је, да заједно с другим угледним људима, пре свих с инжењером Адолфом Берманом, увери кнеза Милоша у важност оснивања позоришта – за његов и престиж Кнежевине Србије. Постоји више извора, приступа и виђења начина организовања и рада првог позоришта. Недостаје оснивачки писани акт. Један од извора каже:

¹⁰ Боровоје С. Стојковић, *Историја српског позоришта од средњег века до модерног доба (драма и опере)*, Музеј позоришне уметности Србије, Београд 2014, 100.

¹¹ *Ibid.*

Јоаким Вујић

Јоаким Вујић у посети кнезу Милошу у Пожаревцу 1826.
 Колорисани цртеж непознатог аутора у Вујићевој књизи
 Пушешествије по Сердији, око 1828.

„И после двадесет година чергарења, Вујић је хтео да пренесе позоришне представе у Србију. Стога је, чим је стигао у Крагујевац, поднео кнезу молбу да му дозволи оснивање позоришта. Нешто због Вујића, кога је био заволео и ценио, нешто да и себи нађе забаве, Кнез Милош уважи молбу и нареди да се сагради позориште о државном трошку, постави Вујића за 'књаже-ско-србског театра директора', одреди му сталну плату која се састојала од 120 талира годишње, 'коста и квартира' и 'једног зимњег одела'...“¹²

Осим што је био директор, Вујић је, поменуемо, био организатор, редитељ, писац, глумац, прилагођавао је, односно „посрбљавао“ и преводио иностране текстове. За њега је позориште имало просветитељску мисију, као „нуждна школа у којој се може штогод душеполезно чути и научити“. Кнез Милош је већ издавао из Књажеве канцеларије 200 гроша за ђачко позориште, које је у Крагујевцу радило под именом Дилетантска позоришна дружина учитеља Ђорђа (Георгиј) Евгенијевића од 1825. до 1829. Као покровитељ целог подухвата, кнез је, по угледу на друге дворске театре, и сам пожелео (придворно) дворско позориште, које је у суштини било приватно, кнежево. Служило је за његову забаву у време различитих свечаности и славља (ту су били и сва „светла фамилија кнежевска“, његови сарадници, гости Кнежевине).¹³ Јоакиму Вујићу приписују одабир просторија за позориште. Преуређењем дела здања *Књажеско-србске књигопечатнице* конструисана је позоришна сала налик на „конг“ патосан циглама. Стручност изведених радова контролисао је директор штампарије, Прус Адолф Берман. Под Вујићевим надзором саграђени су бина, ложа и партер. Сачувани рачуни за радове односе се на период од 4. децембра 1834. до 28. фебруара 1835. Тако је *Књажеско-србски театар* добио простор у адаптираној Типографији. Књажева канцеларија, то јест држава, финансира је трошкове адаптације, опремања, „украшенија театра“. Глумачки (дилетантски) ансамбл театра чинили су, поред Јоакима, старији ученици гимназије, млади чиновници, образовани грађани. Они су тумачили и женске улоге жена јер је у патријархалним околностима то била срамота за жене. Фебруара 1836. на кнежев рођендан играо је Света Поповић кнегињу Љубицу, која се уз кнеза налазила у публици, у представи *Восстановленије Србије чрез Светилоја књаза Милоша*. Театар је имао управу и организацију с посебним задужењима: познати Димитрије Давидовић надзирао је све аспекте рада, од контроле финансија до хармоничних односа између благајника Јакшића и Вујића. Инжењер, „машиниста“ Адолф Берман старао се о техничком делу рада театра – вредан, предузимљив, припремао је кулисе, завесе, пројектовао сценску опрему, био задужен за звук и светло, цртао и градио декор, реквизите. Његова супруга Јелисавета Јеца Берман обезбеђивала је костиме, које је делом позајмљивала и од Крагујевчана. Најкориснији и најпотребнији за позориште је био Јосиф Шлезингер,

¹² М. А. Павловић, *Из прошлости Крагујевца*, „Прво позориште“, Суботица 1926.

¹³ Петар Марјановић, *Мала историја српског позоришта XIII–XXI век*, Позоришни музеј Војводине, Нови Сад 2005, 179–180.

капелник, хоровођа, композитор пригодних песама. Због кнеза и публике, за музику је Јоаким Вујић стварао простор у скоро свакој представи. Савременици сведоче о томе да је *кнез волео да му се свагда свира и пева*. Капелемајстор је стога познавао кнежев укус, те би му за сваку представу спремао нотне партитуре омиљених му, народних песама: *Болан ми лежи Кара Мустафа, Коконице Иван-ван, Даница звезда луче њушћа своје* или убојне (дорбене) песме. Ако му се комад није допао, покретом руке би га прекидао и тражио да му се свира и пева. „Карисим“, како су звали Вујића, „послушни син“, трудио се да изађе у сусрет кнежевим, „очевим“ жељама. Кнез је био брижан према Јоакиму, који је био понизан, сервилан, ласкав (иако седам година старији од кнеза).

Театар је накратко прекинуо рад због Милетине буне 1835. Кнез је буну успешно сузбио, уз обећање велике Сретењске скупштине. Припреме за тај догађај биле су „торженствене“ и свечарске. Задатак театра био је да увесели учеснике. Сретењска скупштина почела је 15. фебруара 1835. Тродневно славље одвијало се на Књажевој ливади, покрај Старе цркве, уз протоколарне параде, читање Устава, предају поклона, топовске салве, ватромет, „уметнички фајерверк мајстора Бермана“. За три вечери одигране су четири представе.

За седам премијера постоје поуздани датуми извођења: *Фернарадо и Јарика* (Екартсхаузен-Вујић, 2/15. фебруар 1835), *Ла Пејруз* (Коцебу-Вујић, 3/16. фебруар 1835), *Бедни сѣихойѿворац* (Коцебу-Вујић, 3/16. фебруар 1835), *Бјејѿунац* (Коцебу-А. Загорица, протокол кабинета кнеза Милоша, 4/17. фебруар 1835), *Шнајдерски калфа* (Хафнер-Вујић, 17. фебруар 1835), и два мимическа дејства са песмом и музиком *Паденије Срдије у време Свејѿої књаза Лазара у 16 ѿредсѣављенија* (8/21. фебруар 1836) и *Восѣиановленије Срдије чрез Свејѿлоја књаза Милоша у 10 дејсѣивија* (9/22. фебруар 1836), које је сачинио, уз велики напор, већ болестан Јоаким Вујић. Гост је био и Наби ефендија, кога је

„Његово Књажевско Височанство благоволило позвати Совјетскога Секретара и Кабинетског писара из Цариграда у театар. Г. Вујић представљао је њему веселу игру под именом *Шнајдерски калфа*; после овога је више песама одпевано. Наби-Ефендија се много увеселио србским позорјем.“¹⁴

Писано сведочанство о историјском тренутку отварања *Књажеско-србскої ѿеаѿѿра* објављено је у *Новинама србским* као позната стилизација:

„Од како је Сртенска скупштина била, од оног доба и за време исте скупштине, увесела нас г. Аћим Вујић познати српски списатељ, представљањем разних игара у позоришном дому (театру), награђеном у зданију типографическом.“

Политичке околности више нису биле наклоњене раду театра, те је књажевско-српски инжењер Виљем Рихтер сведочио:

¹⁴ Боровоје С. Стојковић, *Нав. дело*, 98.

„Мало помало, кнез изгуби вољу на позориште, дошле су и друге ствари и цело ово предузеће убрзо ишчезе.“

Рад театра се још једном спомиње у *Новинама србским*, 22. фебруара 1836:

„У Крагујевцу 18. фебруара. Дан рођења Светлијшег господара и кнеза нашега Света Тодорова субота проведен је и овде торженствено. Исти дан био је велики ручак а увече театар.“

Ово су биле последње вести о *Књажеско-србском театру*. Вујић се последњи пут потписао као „театра директор“ на признаници за плату августа 1836. Овим се и званично завршило његово службовање у Кнежевини Србији. Кнез Милош пензонише „свог директора театра“ у септембру 1836.

Репертоар *Књажеско-србског театра* имао је особености средњоевропског театра с краја XVIII века, оцена је неких театролога. Вујић га је састављао водећи рачуна о укусу мецене – кнеза Милоша и потреба патријархалне и за позориште неприпремљене публике. Играло се без плана, у дане празника и пригодних свечаности, за које се на двору сматрало да заслужују театар, а по жељи господара Милоша. Припреме и пробе чекале су „изванредну прилику“. Према Јоакимовој идеји, то нису била дела великих писаца, тема нису били дворови и аристократија, већ грађански живот средњих сталежа – чиновника, радника, занатлија, трговаца, с племенитом душом и сентименталношћу, какве је неговао Коцебу. Иначе је мислио да су „сва представленија била тачно издејствована“. Током извођења представа атмосфера је била домаћа, сугерисало се, добављало, кнез је припаљивао чибук, испијао кафе, разговарао са капелником Шлезингером, који је са својим оркестром чекао знак. Постоје, по неким ауторима, везе између театра и књажеве „надреалистичке и поетическе природе“. Склоност према игри сваке врсте, песми, свакојаким „џозбојаџилука“, драгих му мађионичарских атракција, ватромета, које спадају у сферу чудесног, магијског, прожимање животног и театралног, чиме је књаз у великој мери персонализовао рад првог театра.¹⁵

Иако су „представленија“ била на дилетантском нивоу, и театар кратко трајао, то не умањује чињеницу да је то био датум у историји српског позоришта. Основано по одлуци владара, као прво, придворно (државно) позориште. Са сопственом зградом, позорницом, директором, особљем, глумцима, оркестром, хором, представама.

¹⁵ Јелашин Синовец, „Књаз – први српски надреалиста“, *Кораци*, 1985, 111.

КНЕЗ МИХАИЛО, ЈОВАН ЂОРЂЕВИЋ, И НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ У БЕОГРАДУ

Остварење идеје о изградњи и оснивању сталног позоришта у Београду почело је с првим позоришним одбором, који је 1852. објавио документ *Устројеније Народној театру у Београду*. Правитељство (влада) поклонило је плац на Зеленом венцу. Изграђени су темељи и сутерен („фундамент и цокол“), али сумња да је терен подводан показала се оправданом, те се с градњом стало 1853.¹⁶ У међувремену, променили су се владалац (династија), четири одбора, место изградње позоришта, десила су се и три важна гостовања. Прошло је петнаест година до коначне кнез Михаилове одлуке, коју је саопштио приликом гостовања Српског народног позоришта 1867/1868:

„Сазидаћемо ми вама театар за себе, па ћете бити сасвим задовољни...”

Време друге владавине кнеза Михаила од 1860. до 1868. историчари оцењују као буђење националног и полета у култури. Сви су били под утицајем кнеза, који је био склон романтичним, патриотским идеалима. Време проведено у Европи обликовало је његове погледе на културу. Описивали га као

„отменог, достојанственог, хладног држања, имао је импресивну појаву, иза које се крила поштена и стидљива личност“.¹⁷

Огромна страст с којом је ушао у реализацију великог државног пројекта – изградњу и оснивање позоришта, последица је његове жеље да Србија има институцију која ће достојно репрезентовати њену културу и бити потврда националног идентитета. Испоставило се да је друго гостовање Српског народног позоришта из Новог Сада у Београду 1867. било прекретница у историји српског позоришта. Између септембра 1867. и јануара 1868. новосадски глумци одиграли су преко 60 представа у дворани хотела „Српска круна“ и у сали „Код енглеске краљице“. Београдска публика имала је могућност да се упозна с добро организованом, професионалном трупом и талентованим глумцима. Четворомесечно гостовање СНП-а оставило је добар утисак и на кнез Михаила – био је пријатно изненађен оним што је у више наврата гледао. Посебно изведене представе 19. X – *Он није људоморан и Пуковник од осамнаест њодина*, обе у преводу Лазе Телечког; и други пут 5. XI 1867. представе *Госпође и хусари* и шаљиву једночинку *Шаран* Јована Јовановића Змаја. После друге представе обећао је да ће подићи сталну позоришну зграду. Драматург Јован Ђорђевић описао је у часопису *Позоришће* 1881. кнежев долазак у позориште и свој сусрет с њим, када му је саопштио историјску одлуку:

¹⁶ Петар Марјановић, *Нав. дело*, 269.

¹⁷ *Ibid.*, 269.

„Било је хладно, влажно, непријатно новембарско вече. Озго љапавица, оздо брчкавица. Ветар као помаман шиба и не да ти ока отворити. Па ипак свет врви у дворану 'Енглеске краљице' да види кнеза... Дворана је већ пуна. Избија седам часова. На улазу у дворану чекају кнеза управитељ вароши и управитељ позоришта. Ево већ и гардисти лете на коњима, чује се зврка кнежевих каруца – још мало, па каруце стадоше и кнез Михаило сиђе доле. 'Како сте задовољни с овим новим локалом?' запита кнез, као успут позоришног управитеља. 'Мало је пространија од онога 'Код круне', али још није сасвим удесан' – одговори му управитељ. Тада је кнез изговорио своје познато обећање. За неколико минута овај радостан глас пренесе се целом двораном. Кнез је при изласку био испраћен одушевљеним усклицима. За неколико часова цео је Београд знао за новост. А за неколико дана цело Српство.“

Разговор између кнеза и управитеља дуго је био градска тема. Гостовање СНП-а се завршило, а кнез Михаило је галантно, новосадским глумцима за Нову годину поклониио 100 цесарских дуката за покриће трошкова гостовања. Велики уметнички успех СНП-а убрзао је припремне радове, јер се полазило од захтева кнеза Михаила да зграда позоришта у Београду буде завршена до 15. октобра 1868. Већ половином јануара 1868. кренуло се с припремама. Грађевински радови су „без оклевања“ почели на Стамбол-капији. Пројекат зграде радио је архитекта Александар Бугарски, а за предузимања је, на препоруку кнеза Михаила, одређен Јосиф Штајнлехнер Син.

Кнез Михаило је био спреман да зграду позоришта подигне о свом трошку, из средстава своје „цивилне листе“, независно од других прихода. До 1837. издато је за потребе зидања и уређења позоришне зграде 605.482 гроша, што је био један од највећих издатака Кнежевине Србије за последњих двадесетак година.¹⁸

Кнежева одлука да финансира подизање зграде позоришта у Београду била је намењена малобројној, али за званичну државну политику, пресудно важној публици: поред грађана престонице, то су били ђаци, студенти, чиновници и војска, они су представљали окосницу тела нације.¹⁹

Кнез Михаилов сан о Народном позоришту прекинуо је атентат у Топчидеру, 26. маја 1868. Одмах је именовано Намесништво „кнежевог достојанства“, које је са још већим ентузијазмом наставило остварење кнежеве воље. Важан корак предузео је драматург Јован Ђорђевић који је саставио „Меморандум у ствари Народног позоришта“. У њему се стручно и брижљиво излаже организација будућег позоришта у Београду – редослед и ток и позоришних радњи, правни акти, организациона

¹⁸ Боривоје С. Стојковић, *Нав. дело*, 341.

¹⁹ М. Тимотијевић у: Петар Марјановић, *Нав. дело*, 276.

структура. Министар просвете именовао је нови Позоришни одбор 12. VII 1868. чији је циљ био да настави све послове око подизања зграде. Председник Одбора био је Филип Христић, за управника позоришта предложен је Јован Ђорђевић. Позоришни одбор је наставио кнез Михаилову мисију с „пожртвовањем и љубављу, извео је најсложеније задатке око подизања зграде“. Камен темељац положен је 18. августа 1868, уз присуство малолетног кнеза Милана Обреновића, намесника, министра, председника београдске општине. После свечаног ритуала, кнез Милан је ставио споменицу на камен темељац, с потписима свих намесника. На симболичком нивоу, постављање камена темељаца било је испуњење кнез Михаиловог завета. На седници Државног савета 15. октобра 1868. одобрен је *Закон о уређењу Народног позоришта у Београду*, први позоришни закон у Кнежевини Србији. За управника Народног позоришта постављен је Јован Ђорђевић. Радило се брзо „на два колосека“, зидана је зграда и осниван глумачки ансамбл. Првих десет глумаца били су чланови Српског народног позоришта. Прва представа Народног позоришта била је историјска драма *Ђурађ Бранковић* Кароља Оберњика, изведена 10. новембра 1868. у сали „Код енглеске краљице“.

Свечаном отварању нове позоришне зграде, у препуном гледалишту, упркос ружном времену и удвострученој цени улазница, „нашла се његова светлост“, цело месно грађанство – све се то нашло у лепој згради, при чаробном осветљењу гаса... Сви су били очарани и „скупоценом раскошности“ саме дворане и спектаклом на позорници, дотад невиђеном у Београду. Драматург и управник Јован Ђорђевић одржао је поздравну беседу:

„Овај храм лепих вештина, саздан на овом месту, где се пре педесет и пет година пушила крв мученика народних... овај дични храм, уједно је симбол победе светлости над мраком, Европе над Азијом.“²⁰

Прва представа у новој позоришној згради (изграђеној за четрнаест месеци) била је *Посмртна слава кнеза Михаила*, 30. X 1869. По одлуци Одбора, текст је написао Ђорђе Малетић, режирао је Алекса Бачвански. У представи су учествовали скоро сви чланови ансамбла. Написан пригодно, за свечаност отварања зграде Народног позоришта, као „алегоријска апотеоза“ са музиком и певањем.

„Малетићев комад требало би да обједини тугу за убијеним иницијатором подизања театра и просвећеним апсолутистом кнезом Михаилом, и радост што је Србија, напokon, добила позориште чиме је стала уз раме државама које негују националну културу, језик, писменост и уметност.“²¹

²⁰ Петар Марјановић, *Нав. дело*, 351.

²¹ Радомир Путник, *Смрт кнеза Михаила у српској драми у: Обреновићи и књижености*, Институт за књижевност и уметност, Народна библиотека „Вук Караџић“: Београд, Крагујевац 2024.

Кулминација у представи била је сцена у којој кнез Михаило, примивши град београдски, прелази на коњу преко позорнице, одушевљено поздрављен бурним клицањем народа. Тако је кнез Михаило ушао у историју као покровитељ позоришта и трагични драмски јунак, на сцени позоришта чију је изградњу покренуо.

Зграда Народног позоришта у Београду и споменик кнезу Михаилу, после 1882. године

Литографија Убиство кнеза Михаила
Обреновића, 1870

Убиство кнеза Михаила одјекнуло је и изван српских
граница. Плакат гостовања немачке позоришне трупе
30. маја 1872. године у Новом Саду. Дрму *Кнез
Михаило – убиство кнеза у Тойчидеру* написао је
др Фајфер, а изводила је трупа Ј. Фирше.

Јован Ђорђевић

Плакат представе *Посмртна слава кнеза Михаила*
којом је отворена зграда Народног позоришта
30. X 1869.

ОБРЕНОВИЋИ И ПОЗОРИШТЕ

Кнез Милош и кнез Михаило, владари из династије Обреновић, покровитељи су и оснивачи првих позоришта у Србији XIX века. За њих је то био симбол личног и националног престижа и институција чији су друштвени утицај добро разумели. Причу о позоришту започео је кнез Милош у својој престоници Крагујевцу, оснивањем *Књажеско-србског театра* (1835–1836), првог (дворског) позоришта у Кнежевини Србији. Сценске игре које је приређивао Јоаким Вујић првенствено су забављале кнеза. Међутим, кнежеве заслуге показане су у наменски постављеним, првим (пропагандним), условно речено, „спектаклом за то време“ – *Паденије Србије у време Светиој књаза Лазара у 16 представљенија и Восстановленије Србије чрез Светилоја књаза Милоша у 10 дејствија*. Кнез Милош и његова владавина представљени су као континуирана веза са српском средњовековном државом.

Ови наивни почеци с временом су, нарочито у другој половини XIX века, прерасли у наменско писање историјских, жанровски одређених државотворних, пропагандних драма о члановима династије Обреновић. Тумачећи и интерпретирајући догађаје и ликове који имају историографски подтекст, поетску суштину обликовали су аутори, пружајући позоришној публици колективни, катартични доживљај. Први је, узимајући историографију као тематску суштину заплета, књижевник и дипломата Матија Бан, по поруци кнеза Михаила, 1863. написао пригодну драму *Српске цветице I (Таковски устанак)*. Повод је обележавања јубилеја, пола века од почетка Другог српског устанка. Иако је написана с амбициозном идејом да – слави читав устанички период, уместо планираног великог славља у Топчидеру, прво велико драмско дело, којим се величају постигнућа династије Обреновић, посебно јунаштво кнеза Милоша, изведено је у Народном позоришту 1869. У истој поетској, херојској стилизацији личности кнеза Милоша, изведене су и на сцени националног театра представе: *Ускрс српске државе II, Бој на Дубљу, Милош Обреновић, војвода руднички, Кнез Милош, Бој на Пожаревицу*. Највише драма и позоришних инсценација из XIX века писано је пригодним поводом, у славу кнез Милошевих устаничких заслуга, с афирмативним биографским детаљима. Уколико су неке драме указивале на његове карактерне особине и деспотску владавину, посредно су долазиле од Милошевих противника и Турака.

Народно позориште је премијером *Маркове сабље* обележило и прославу пунолетства кнеза Милана Обреновића 10. августа 1872. Текст је написао, односно прерадио Јован Ђорђевић. Заједно са капелником Даворином Јенком, хором и музиком. На сцени је први пут уприличено извођење свечане песме *Боже љравде*, данашње химне Републике Србије. Лик Краљевића Марка и његова сабља на симболичан су начин поистовећени с кнезом Миланом и „подизањем сабље“ за ослобођење Србије.

Повод за позоришну представу било је и ступање на престо краља Александра. У Народном позоришту изведен је комад с певањем *Милош Обреновић, војвода руднички* Миленка Р. Максимовића. Писано сведочанство о атмосфери током извођења ове представе оставио је Албер Мале, професор малолетног краља:

„У вече у позоришту *Милош Обреновић* народни комад и раскошна представа. Али, то није комад како то ми схватамо: ни трага од заплета. Једноставно то су одвојени призори, сви историјски, историја у сликама које говоре. Врло лепи костими, лепа режија, хорови на којим би могла позавидети многа позоришта у Паризу. Глумци играју прилично једноставно. Што се пубlike тиче она је хладна: ретко се плеска пре завршетка чина, па се нађу нека џангрисала да уђуткају плесак. Пуцњава и турске главе изазивају као и увек одушевљење светине... Његово величанство присуствовало је представи: нико се није удостојио да се подигне када је ушао...“²²

Свечаности су у XIX веку биле најчешћи повод за писање драма и извођење позоришних представа. У част венчања краља Александра и краљице Драге, Бранислав Нушић је написао идилични комад *Љиљан и Оморика*. Музику је компоновао Станислав Бинички. Иначе су краљ Александар и краљица Драга окупљали на своме двору књижевнике, глумце, драмске писце.

Крајем педесетих година XIX века отпочео је најплоднији период за извођење историјских драма који ће потрајати до седамдесетих година – изашле су нове драме Матије Бана, као драмски писац појавио се и Ђорђе Малетић.

За позориште XIX века улога династије Обреновић била је меценарска. Представе су извођене пригодним поводима, наручивани су драмски текстови поводом обележавања годишњица устанака и династичких породичних (јубилеји поводом ступања на престо), свечарских, слављеничких догађаја.

У XX веку промењен је вредносно-идеолошки контекст, те је уследило и другачије поетизовање историјских драма, условљено друштвеним и политичким догађајима.

После Мајског преврата 1903. и доласком династије Карађорђевић на престо, пала је завеса за династију Обреновић у позоришту.

Убиство кнез Михаила, 10. јуна 1868, постало је непресушна инспирација за различите врсте уметничких интерпретација. Трагични догађај остављао је многа питања историографији,

²² Албер Мале, *Дневник са српског двора 1892–1894*, CLIO, Београд, 1999, 149.

историчарима, књижевницима, драмским писцима, позоришним представама – да зависно од својих вредносно-идеолошких полазишта, из свог угла, испричају комплексну, ауторску причу кнез Михаиловог живота и владавине. У фокусу су били његова личност (сензибилан, наклоњен уметности – аутор је познате песме „Што се боре мисли моје“, „нерешив, лаковеран карактер“, неодлучан у важним државним питањима), младост (образовање и искуство живота у иностранству), љубави (брачна љубав без деце, без наследника династије, многобројне љубави, и оне забрањене), политика (жртва политичке завере), култура (покровитељ позоришта и мецена уметника). То обиље тема користили су драмски писци и позориште већ од прве представе *Посмртна слава кнеза Михаила Ђорђа Малетића*. Драмска и позоришна уметност кроз време је користила интригантну, мистериозну причу о кнезу, те је тешко утврдити тачан број написаних драма и одиграних представа које се баве *Тойчидерском кайшастирофом*, у јавности прихваћеног еуфемизма о убиству кнеза Михаила. Постоје најразличитија сведочанства о атентату. Драматичан приказ описао је у писму Шарл Бетан, лекар кнеза Михаила:

„Док је кнез Михаило био с породицом у уобичајеној шетњи у Топчидеру, четири или пет бедника напали су и масакрирали њега и гђу Анку Константиновић. Било је око шест сати увече. Кнез је ишао, а с његове десне стране била је гђа Константиновић и њена кћи Катарина. Ишли су до клупе до које обично иду у својим шетњама. Како је тај део шуме био обично пуст, кнез је изгледа оклевао један тренутак, затим савлађујући своју сумњу наставио даље. Убице су се поређале поред стазе не шире од пет стопа и поздравили су. Али тек што је кнез подигао руку до своје капе да би им отпоздравио, они су извукли револвере испод свог одела. Кнез је пао погођен са четири или пет метака...“²³

Аристотелово схватање историографије и трагедије сажима реченица „историчар говори о ономе што се догодило, а песник о ономе што се могло догодити“, а то је основна одредница историјске драме као жанра. После Другог светског рата, у социјализму, није било места, ни интересовања позоришне уметности за протерану краљевску идеологију. Поновно отварање институционалних позоришта за „табуизирани теме“ почеће после смрти Јосипа Броза Тита 1980. Публика ће први пут видети кнез Михаилову епоху и историјски контекст, који већина није познавала. Уследило је отварање Народног позоришта за раније занемариване теме из националне историје. Драмски текст *Убише књаза Жике Лазића* изведен је 1982. са атрактивном поделом: Предраг Мики Манојловић у улози кнеза Михаила, Вера Чукић (Анка Константиновић), Драгана Варагић (Катарина Константиновић).

²³ Чедомир Антић, *Убиства у српској историји. Од Немањина до Немањине*, „Вукотић медиа“, Београд 2023, 67–68.

„Комад Жике Лазића Убише књаза у суштини је драмски фељтон који ненаметљиво и стрпљиво прича повест о љубави српског кнеза и његовом усуду да се свака његова љубав оконча лоше. Жика Лазић је кнеза Михаила насликао као романтичног јунака, па се на сцени смењују призори страсти, љубави, завере, убиства, витлања сабљом и политичких надгорњавања.“²⁴

Представа је изазвала велику медијску пажњу, те је месецима унапред била распродата. *Кнез Михаило* Југословенског драмског позоришта из 1996. још једно је тумачење политичких разлога за убиство кнеза Михаила. По општој оцени критике, текст заснован на историјском предлошку Слободана Јовановића, и његовом тумачењу убиства, више има литерарне нарације од „театарске разиграности“. Жанровски, текст Светлане Велмар Јанковић припада политичкој драми. Представа је запамћена и по успешној игри Драгана Петровића Пелета у насловној улози.

Кнез Михаилова трагична судбина инспирисала је позоришна извођења из најразличитијих ауторских перспектива. Бројне представе – монодраме, дуодраме, камерна извођења, велике ансамбл представе, мјузикли... потврђују неугасло интересовање нашег позоришта за личност кнеза Михаила.

Најпре смена династије, а касније и друштвено-политичког система (друга половина XX века), променила је перцепцију кнеза Милоша и као историјске личности, и као драмског и позоришног јунака. Кнез Милош је јунак позоришних представа *Карађорђе* (1921), *Јоаким* (1978), *Како засмејати његовара* (1985), *Ружење народа у два дела* (1987), *Вожд Карађорђе и кнез Милош* (1994) и монодраме *Милош велики – књаз српски* (1995). У савременим драмама као главни извор у грађењу његовог карактера и конструкцији приче користе се анегдоте, његова деспотска личност, посебно његово понашање у односу на своје непосредно окружење. У зависности од ауторске поетике ствара се лик бахатог и суровог господара који не мари за своје окружење. Из историјске епизоде о раду првог позоришта у представи *Како засмејати његовара* користе се бројне комичне епизоде за представљање кнеза, који из савремене перспективе постаје комичан, примитиван, фарсичан лик. Иако физички није присутан на сцени већ се осећа његово (све)присуство, као *deus ex machina* која „покреће радњу“.

Изузетак од правила представља монодрама Милована Витезовића *Милош велики – књаз српски*. Писац монодраме поново враћа кнезу историјску славу из XIX века.

Владавина династије Обреновић завршила се трагично. Краљ Александар Обреновић (1889–1903) и краљица Драга Обреновић (1866–1903) масакрирани су у завереничком Мајском преврату 1903. Сведочанство о драматичном догађају оставио је Драгиша Васић у књизи *Девејстио њрећа*. Као матурант затекао се 28. и 29. маја на улицама Београда:

„У један час после поноћи, групе, једна за другом, сјединише се у просторијама Официрског дома. У башти његовој и унутра, завереници, у живом и веселом расположењу заузеше

²⁴ Радомир Путник, *Нав. дело*.

Млади кнез Милан

Плакат представе *Маркова сабља* Народног позоришта у Београду којом је обележена десетогодишњица владавине краља Милана Обреновића. Претходно је истом представом 1872. године прослављено пунолетство кнеза Милана Обреновића.

столове, па се измешаше са онима који о њиховој намери нису ни сумњали (...) Певало се и музика је свирала српска кола и севдалинке, док се онамо страшно претресало о Шекспиру, а тамо претварали као пијани они који никад трезнији нису били. Усред таквог расположења неко усхте коло краљице Драге. И то коло толико омрзнуто, заиграше они са раздраганошћу према којој њихова оданост краљици никад не би дошла у сумњу. (...) Било је тачно 1 час и 45 кад се капетан Драгутин Димитријевић подигао са свог места и заповеднички изговорио две речи, после којих сви разговори, песма и свирка умукоше као пресечени громом ове одлучне команде: Господо, напред! (...) А неколико секунди иза тога страшна експлозија проломи се и краљевска кућа, заљуљана из темеља оста у потпуном мраку. У исто време силна парчад малтера и стакла покрише замрачени вестибил... (...) И тада реч 'издаја' муњевито прелете од уста до уста. У исти мах, неко примети да се са прозора окренутог улици, зачуо јасно вапај краљичин или глас краљев: 'У помоћ, у помоћ!' (...) А ђенерал понови: 'Величанство!' Затим мало почивке: 'Ја сам, ваш Лаза. Отворите вашим официрима!' Неузбуђен, обичан глас краља Александра упита: 'Могу ли рачунати на заклетву мојих официра!?' (...) Онда се танка врата краљичиног будоара раскрилише и две, грчевито сљубљене, као сливене у једно, беле сенке блеснуше у мрак као авети. У исти мах, стреловито уперене цеви запламтеше ватреним сноповима: први Ристић, онда Вемић, за њима Радивојевић. Краљ мртав од првог метка, паде први. За њим, очајно штитећи га телом, сруши се и краљица. Она, и после десетог, још даваше знаке живота.²⁵

Чин убиства краља Александра и краљице Драге мотив је многих уметничких креација. Прво историја интерпретира историографске чињенице. У том низу писац историјске драме не жели да опише стварност једног историјског тренутка, он излаже своје виђење дате реалности онако како је већ протумачена у историјском приказу. За разлику од историчаревог виђења, писац може да ствара своју слику истине, прераспоређивањем или одабиром одређених историографских чињеница, вођен својим идеолошким или интимним разлозима.²⁶ „Драма и комедија“ Конак Милоша Црњанског, о убиству краља Александра и краљице Драге, по тврдњи аутора, написана је на основу историјских извора, докумената и литературе. Циљ овог позоришног комада је „спектакл и катарза“. По оцени књижевних критичара, дворска „драма и комедија“, психолошког и ревијалног карактера,

„гдје у затворене дворске оквире провири с времена на време, читава београдска чаршија њен скоројевићки менталитет и њена сирова плебејска суштина. (...) Александар протагонист немилосрдан и беспоштедан, добија својим дрским испадима као драмска личност управо онолико колико му је стварност и историја одузела. Јасно је зашто управе међуратног краљевског

²⁵ Драгиша Васић, *Девејстио шрећа*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2003.

²⁶ Марта Фрајнд, *Нав. дело*, 13.

Три девојке, скица костима
Божане Јовановић
за представу *Конак* Милоша
Црњанског, Народно
позориште (1986).

београдског позоришта нису хтјеле, можда ни смјеле да ставе *Конак* на позорницу, сасвим је појмљиво и карактеристично.²⁷

Управа Савременог позоришта се „усудила“ и поставила дело Милоша Црњанског, премијерно 6. октобра 1959. Редитељ Предраг Динуловић поверио је главне улоге тадашњим глумачким првацима, младом глумачком и брачном пару Радету Марковићу (краљ Александар) и Оливери Марковић (краљица Драга). Представа је у делу јавности изазвала контроверзе, па је било и примедби да је то „вулгаризација историје“. Међутим, остала су занимљива сведочанства у два писма, које је Милош Црњански упутио Радету Марковићу (с инструкцијама како би ваљало градити лик краља Александра). Пре премијере, *Писма из Лондона* прецизно су објашњавала сваку промену на сцени и психолошки профил и карактер краља Александра:

„Александар је, искрено, волео малу децу и био жељан сина. Тачно је знао да му од тога зависи живот и трон. Као персијски шах. Кад види да је Драга лагала, пад је велики. Скрхан је. Будите тихо. Кажем, погледајте какав је кратковид човек кад изгуби наочаре...“

У другом писму скреће пажњу редитељу да не треба да прави Ромео и Јулију, нити фројдовску студију од Александра и Драге...

„То је политички комад, и ако 'останете тиранин', креираћете велику улогу.“²⁸

Ово писмо било је корисно младом Борису Комненићу у креацији лика краља Александра, у другом извођењу *Конака* у Београду. Осамдесетих година промењени друштвени контекст вратио је интересовање за драмска дела с националном тематиком. Овога пута у Народном позоришту, у режији Миле Траиловић *Конак* из 1986. Велика ансамбл представа наишла је на интересовање и публице и критике. Вера Чукић у хваљеним, раскошним костимима Божане Јовановић, „дискретним средствима“ тумачила је Драгу Машин. Редитељка Траиловић приликом припреме представе користила је бројна документа, не само из Историјског музеја него и из приватних архива, од тетке, дворске

²⁷ Мидхат Бегић, „Конак, драма, комедија“, књига VI, *Израз*, Београд 1959, 308–311

²⁸ Мирјана Радошевић, „То је политички комад...“, Документи Милош Црњански о *Конаку*, Политика, Београд, 29. III 1986.

Скица сценографије Герослава Зарића за представу *Кнез Михаило* Светлане Велмар Јанковић, Југословенског драмског позоришта (1996)

даме краљице Наталије (пет стотина писама и лични дневник краљице), што јој је помогло у раду с глумцима.

Вера Чукић је у Народном позоришту играла Анку Константиновић у *Удише књаза* и у *Конаку* краљицу Драгу Машин. Наташа Нинковић, такође два пута у ролама чланица династије Обреновић: била је Катарина Константиновић у представи *Кнез Михаило*, и краљица Драга Машин у *Вили Сашино*.

Прва институционална представа у XXI веку *Villa Sashino* аутора Горана Марковића ново је виђење Мајског преврата. Трагична судбине краља Александра и краљице Драге „мелодрама је с историјском позадином“. У првом плану драме и представе је фатална љубав између краљевског пара, без утицаја Драгине наводне прорачунатости. Главни сведок њихове приче је француски доктор Коле, кога је у успелом тумачењу одиграо Војислав Брајовић.

Поред наведених, институционалних извођења, било је још много неформалних, неинституционалних пројеката. Интересовање за династију Обреновић, за њихову славу и трагедију, јављало се у већим или мањим временским размацама, најчешће поводом прославе јубилеја неког од чланова ове познате владарске породице.

Раде Марковић (краљ Александар)
Оливера Марковић (краљица Драга)
Конак
Савремено позориште, 1959.

Раде Марковић (кнез Милош Обреновић)
Књажев секретар
Народно позориште у Београду, 1970.

Жика Миленковић (кнез Милош)
 Раде Марковић (Јоаким)
Јоаким
 Београдско драмско позориште, 1979.

Предраг Ејдус (Јоаким Вујић)
 Оливера Марковић (Г-ђа Јеца Берман)
Како засмејати њеног оца
 Народно позориште у Београду, 1985.

Предраг Мики Манојловић (кнез Михаило)
Убише књаза
 Народно позориште у Београду, 1982.

Михаило Викторовић (Анастас Јовановић)
 Предраг Мики Манојловић (кнез Михаило)
Убише књаза
 Народно позориште у Београду, 1982.

Вера Чукић (Анка Константиновић)
 Драгана Варагић (Катарина Константиновић)
Убише књаза
 Народно позориште у Београду, 1982.

Борис Комненић (краљ Александар Обреновић)
 Вера Чукић (краљица Драга Машин)
Конак
 Народно позориште у Београду, 1986.

Драган Петровић Пеле (кнез Михаило)
Кнез Михаило
 Југословенско драмско позориште, 1996.

Марко Николић (вожд Карађорђе)
 Бранко Јеринић (кнез Милош)
Вожд Карађорђе и кнез Милош
 Народно позориште у Београду, 1994.

Тихомир Станић (краљ Милан Обреновић)
 Властимир Ђуза Стојиљковић (министар Гершић)
Цветови зла
 Модерна гаража, 2004.

ТЕАТРОГРАФИЈА

ИЗВОЂЕЊА ДРАМСКИХ ДЕЛА У КОЈИМА СЕ ЧЛАНОВИ ДИНАСТИЈЕ ОБРЕНОВИЋ ПОЈАВЉУЈУ КАО ЛИКОВИ (ИЗБОР)

СРПСКЕ ЦВЕТИ I (ТАКОВСКИ УСТАНАК)

Матија Бан

Српско народно позориште Нови Сад. Премијера 6. IV 1875. (Ред. Антоније Хацић)

– У улози Милоша Обреновића Димитрије Ружић.

– У улози кнегиње Љубице Обреновић Драгиња Ружић Поповић.

Народно позориште у Београду. Премијера 13. IV 1869. (Ред. Адам Мандровић)

Народно позориште Београд, премијера 25. III 1901. (Ред. Љуба Станојевић)

– У улози Милоша Обреновића Љуба Станојевић.

ПОСМРТНА СЛАВА КНЕЗА МИХАИЛА

Ђорђе Малетић

Народно позориште у Београду. Премијера 30. X 1869. (Ред. Алекса Бачвански)

Српско народно позориште Нови Сад. Премијера 30. X 1868.

БОЈ НА ДУБЉУ

Панта С. Срећковић

Народно позориште у Београду. Премијера 20. V 1870. (Ред. Јован Ђорђевић)

Народно позориште у Београду. Премијера 2. IV 1883. (Ред. Милош Цветић).

– У улози Милоша Обреновића војводе српског Лаза Поповић.

Народно позориште у Београду. Премијера 2. VIII 1895. (Ред. Ђура Рајковић)

– У улози Милоша Обреновића војводе српског Милорад Гавриловић

МИЛОШ ОБРЕНОВИЋ, ВОЈВОДА РУДНИЧКИ

Миленко Р. Максимовић. Прерадио Јован Ђорђевић.

Народно позориште у Београду. Премијера 24. VIII 1875.

(Ред. Ђура Рајковић)

– У улози војводе Милоша Обреновића Веља Миљковић.

СРПСКЕ ЦВЕТИ II (ОСЛОБОЂЕЊЕ, УСКРС СРПСКЕ ДРЖАВЕ II)

Матија Бан

Народно позориште у Београду. Премијера 9. IV 1878. (Ред. Ђура Рајковић)

КНЕЗ МИЛОШ

Милан М. Максимовић

Народно позориште у Београду. Премијера 21. III 1882. (Ред. Тоша Јовановић)

– У улози кнеза Милоша Обреновића Тоша Јовановић.

Позориште „Синђелић“ Ниш, премијера 1900.

БОЈ НА ПОЖАРЕВЦУ

Јован Б. Несторовић и Љубомир Ђирић

Народно позориште у Београду. Премијера 2. VIII 1898. (Ред. Милорад Гавриловић)

КАРАЂОРЂЕ

Милош Цветић

Градско повлашћено позориште Ниш, премијера 1921.

КОНАК

Милош Црњански

Савремено позориште, Београд, премијера 6. X 1959. (Ред. Предраг Динуловић)

– У улози краља Александра Раде Марковић.

– У улози краљице Драге Оливера Марковић, алтернација Неда Огњеновић.

Народно позориште Београд, премијера 18. III 1986. (Ред. Мира Траиловић)

– У улози краља Александра Обреновића Борис Комненић.

– У улози Драге Машин Вера Чукић.

– У улози краља Милана Бранислав Јеринић.

КЊАЖЕВ СЕКРЕТАР

Живорад Жика Лазић

Народно позориште Београд, премијера 19. X 1970. (Ред. Браслав Борозан)

– У улози кнеза Милоша Обреновића Раде Марковић.

Књажевско-српски театар Крагујевац, премијера 25. III 1971. (Ред. Александар Ковачевић)

– У улози кнеза Милоша Обреновића Љуба Ковачевић.

ЈОАКИМ

Добривоје Илић

Народно позориште Суботица, премијера 9. III 1979. (Ред. Желимир Орешковић)

– У улози кнеза Милоша Обреновића Мародић Милан.

– У улози Јоакима Вујића Данило Чолић.

- Народно позориште Ниш, премијера 20. X 1978. (Ред. Градимир Мирковић)
– У улози кнеза Србије Милоша Обреновића Даскаловић Миливоје.
– У улози Јоакима Вујића оца српског позоришта Марковић Драгољуб Драган.
Београдско драмско позориште, премијера 20. X 1979. (Ред. Миња Дедић)
– У улози Јоакима Вујића Раде Марковић.
– У улози кнеза Милоша Обреновића Жика Миленковић.

ЦИНЦАРИ ИЛИ КОРЕШПОДЕНЦИЈА

Борислав Пекић

- Атеље 212, премијера 5. II 1980. (Ред. Арсеније Арса Јовановић)
– У улози Илије Гарашанина Петар Краљ – алтернација Милутин Бутковић.
– У улози Илије Гарашанина Ерол Кадић – алетернација Тихомир Станић.
Звездара театар, премијера 1. II 2018.

УБИШЕ КЊАЗА

Живорад Жика Лазић

- Народно позориште у Београду, премијера 12. I 1982. (Ред. Оливер Викторовић)
– У улози кнеза Михаила Обреновића Предраг Мики Манојловић.
– У улози Анке Константиновић Вера Чукић.
– У улози Катарине Константиновић Драгана Варагић.

ТАЈНА ЦРНЕ РУКЕ – МЈУЗИКЛ

Писци Пуриша Ђорђевић, Љубиша Ристић

- Позориште КРРТ, Центар „Сава“, премијера 31. XII 1983. (Ред. Љубиша Ристић)
Позориште КРРТ, Центар „Сава“, премијера 9. X 2016. (Ред. Љубиша Ристић)

ТИМОЧКА БУНА

Жарко Команин

- Народно позориште Тимочке крајине / Центар за културу Зоран Радмиловић, премијера 20. X 1983.
(Ред. Милан Богосављевић)
– У улози кнеза Милана Обреновића Будимир Буда Јеремић.

КРАЉ И ЊЕГОВ КОМЕДИОГРАФ

Милован Витезовић

- Шабачко позориште, премијера 11. IX 1984. (Ред. Славољуб Стефановић Раваси)
– У улози краља Милана Обреновића Раде Михаиловић.
– У улози Бранислава Нушића Мирослав Јовић.

КАКО ЗАСМЕЈАТИ ГОСПОДАРА

Вида Огњеновић

- Народно позориште у Београду, премијера 6. XII 1985. (Ред. Вида Огњеновић)
– У улози Јоакима Вујића Предраг Ејдус

Народно позориште Сомбор, премијера 2. X 1987. (Ред. Вида Огњеновић)

– У улози Јоакима Вујића Стеван Шалајић.

Народно позориште Ужице, премијера 23. IV 1998. (Ред. Кокан Младеновић)

– У улози Јоакима Вујића Слободан Љубичић.

Народно позориште Републике Српске, премијера 20. IV 2002. (Ред. Кокан Младеновић)

– У улози Јоакима Вујића Жељко Стјепановић.

РУЖЕЊЕ НАРОДА У ДВА ДЕЛА

Слободан Селенић

Југословенско драмско позориште, сцена „Бојан Ступица“, премијера 25. XII 1987. (Ред. Дејан Мијач)

– У улози кнеза Милоша Обреновића Војислав Воја Брајовић.

Књажевско-српски театар Крагујевац, премијера 24. IX 1988. (Ред. Александар Лукач)

Народно позориште Ниш, премијера 14. III 1989. (Ред. Бранислав Жага Мићуновић)

– У улози кнеза Милана Обреновића Војислав Васја Станковић.

Народно позориште Сомбор, премијера 26. IX 1999. (Ред. Кокан Младеновић)

– У улози кнеза Милоша Обреновића Давид Тасић.

Народно позориште Суботица, премијера 21. X 2016. (Ред. Андраш Урбан)

– У улози кнеза Милоша Обреновића Јован Ристовски.

КРАЉ И ЊЕГОВ КОМЕДИОГРАФ

Милован Витезовић

Народно позориште Ужице, премијера 17. X 1991. (Ред. Славољуб Стефановић Раваси)

Народно позориште Ниш, премијера 16. II 1996. (Ред. Слободан Ж. Јовановић)

– У улози краља Милана Обреновића Енвер Петровци.

– У улози Бранислава Нушића Мирослав Јовић.

ВОЈД КАРАЂОРЂЕ И КНЕЗ МИЛОШ

Жарко Команин

Народно позориште Београд, премијера 6. V 1994. (Ред. Градимир Мирковић)

– У улози кнеза Милоша Обреновића Бранко Јеринић.

– У улози кнегиње Љубице Обреновић Љиљана Газдић.

КАРАЂОРЂЕ

Миладин Шеварлић

Народно позориште Ниш, премијера 13. I 1995. (Ред. Славенко Салетовић)

– У улози кнеза Милоша Обреновића Миодраг Павловић.

– У улози кнегиње Љубице Обреновић Сања Павковић.

МИЛОШ ВЕЛИКИ – КЊАЗ СРПСКИ

Милован Витезовић

Народно позориште Ужице, премијера 10. III 1995. (Ред. Александар Сибиновић)

– У улози кнеза Милоша Обреновића Александар Сибиновић.

КНЕЗ МИХАИЛО

Светлана Велмар Јанковић

Југословенско драмско позориште, премијера 5. III 1996. (Ред. Димитрије Јовановић)

– У улози кнеза Михаила Обреновића Драган Петровић Пеле.

– У улози Анке Конастантиновић Ђурђија Цветић.

– У улози Катарине Конастантиновић Наташа Нинковић.

ЦВЕТОВИ ЗЛА

Братислав Петковић

Модерна гаража Београд, премијера 7. II 2004. (Ред. Братислав Петковић)

– У улози краља Милана Обреновића Тихомир Станић.

– У улози Григорија Гершића, министар правде Властимир Ђуза Стојиљковић.

МИЛОШ ВЕЛИКИ

Маша Стокић (Јеремић)

Књажевско-српски театар, премијера 15. II 2004. (Ред. Небојша Брадић)

– У улози кнеза Милоша Обреновића Мирко Бабић.

– У улози кнеза Михаила Обреновића Иван Томић.

ВИЛА САШИНО (VILA SASHINO)

Горан Марковић

Београдско драмско позориште, премијера 3. IV 2004. (Ред. Милан Караџић)

– У улози краља Александра Обреновића Вук Костић.

– У улози Драге Машин Наташа Нинковић.

– У улози краљице Наталије Дара Џокић.

НА КАФИ КОД КНЕГИЊЕ ЉУБИЦЕ, монодрама

Наташа Поповска

Конак кнегиње Љубице, премијера 16. IX 2009. Музеј града Београда.

– У улози кнегиње Љубице Наташа Поповска и од 2023. Вјера Мујовић.

АНАСТАС, монодрама

Зорица Симовић

ГВАРНЕРИЈУС – Центар лепих уметности „Јован Колунџија“ Београд. Премијера 27. VIII 2015.

– У улози Анастаса Јовановића Иван Пантовић.

ДРАГА, монодрама

ГВАРНЕРИЈУС – Центар лепих уметности „Јован Колунџија“, премијера 15. I 2018. (Ред. Зорица Симовић)

– У улози краљице Драге Душица Новаковић.

ШТА ОСТАЈЕ ПОСЛЕ ЗАНОСА, монодрама

Исидора Бјелица

Културни центар Нови Сад, премијера 2018.

– У улози краљице Наталије Јелица Брестовац.

ШТО СЕ БОРЕ МИСЛИ МОЈЕ

Злата Типолд

Позориште „Славија“ Београд, премијера 16. XII 2022. (Ред. Драгана Обрадовић, Небојша Ђорђевић)

– У улози кнеза Михаила Обреновића Небојша Ђорђевић.

– У улози кнегиње Јулије Хуњади Драгана Обрадовић.

КЊАЗ

Миодраг Илић

M A D L E N I A N U M Opera&Theatre, премијера 12. II 2024. (Ред. Миодраг Илић)

– У улози кнеза Михаила Обреновића Небојша Миловановић.

– У улози кнегиње Јулије Хуњади Милица Јанкећић.

ПОСЛЕДЊИ ТРЕНУЦИ КРАЉА АЛЕКСАНДРА И КРАЉИЦЕ ДРАГЕ

Писац Радомир Путник

Народно позориште „Стерија“ Вршац, премијера 27. III 2024. (Ред. Снежана Удицки)

– У улози краља Александра Обреновића Милан Ђуровић.

– У улози краљице Драге Машин Тамара Тамчи Тоскић.

БИБЛИОГРАФИЈА ДРАМСКИХ ТЕКСТОВА У КОЈИМА СЕ ЧЛАНОВИ ДИНАСТИЈЕ ОБРЕНОВИЋ ПОЈАВЉУЈУ КАО ЛИКОВИ (ИЗБОР)

XIX ВЕК

Ђорђе Малетић, *Посмртна слава кнеза Михаила* (1869)

Матија Бан, *Српске цветице или Таковски устанак* (1869)

Панта Срећковић, *Боја на Дубљу (Бијка на Дубљу)* (1870)

Миленко Р. Максимовић, *Милош Обреновић, војвода Руднички* (1875)

XX ВЕК

Милош Цветић, *Милош Велики* (1901)
Милош Цветић, *Кара-Ђорђе* (1907)
Илија М. Петровић, *Господарев зет* (1938)
Милош Црњански, *Конак* (1948)
Живојин Жика Лазић, *Књажев секретар* (1970)
Добривоје Илић, *Јоким* (1979)
Живојин Жика Лазић, *Удише књаза* (1982)
Борислав Пекић, *Корешоденција* (1982)
Жарко Команин, *Тимочка буна* (1983)
Вида Огњеновић, *Како засмејати господара* (1986)
Слободан Селенић, *Ружење народа у два дела* (1987)
Милован Витезовић, *Краљ и његов комедиограф* (1991)
Жарко Команин, *Вожд Карађорђе и кнез Милош* (1994)
Милош Николић, *Ашениши*, (1989)
Светлана Велмар-Јанковић, *Кнез Михаило* (1994)
Миладин Шеварлић, *Карађорђе* (1994)
Радомир Путник, *Последњи ђурџи краља Александра и краљице Драге* (1996)
Миладин Шеварлић, *Вуци и овце или Србија на Истoku* (1999)

XXI ВЕК

Оливера Пантовић, *Тојчигерска катасстрофа* 2002)
Братислав Петковић, *Цвећови зла* (2004)
Маша Стокић (Јеремић), *Милош Велики* (2004)
Горан Марковић, *Вила Сашино* (2004)
Александар Пејчић, *Да Бој ђојиви господара* (2006)
Наташа Поповска, *На кафи код кнегиње Љубице* (2009)
Милован Витезовић, *Јоаким Карисим ош Вујић* (2010)
Миладин Шеварлић, *Смрт на излету* (2014)
Миодраг Илић, *Вук и Милош* (2014)
Зорица Симовић, *Анастас* (2015)
Зорица Симовић, *Драга* (2017)
Исидора Бјелица, *Шта остaje после заноса* (2018)
Стамен Миловановић, *Сав Србин* (2019)
Злата Типолд, *Што се боре мисли моје* (2023)
Миодраг Илић, *Књаз* (2023)

ЛИТЕРАТУРА

- Антић, Чедомир. *Убиства у српској историји – Од Немањина до Немањине*. Београд: Вукотић медиа, 2023.
- Бан, Матија. *Таковски усџанак I. Ускрс српске државе II. У: Српске цвијеџи*. Београд: Краљевско српска државна штампарија, 1889.
- Бегић, Мидхат. „Конак, Драма, Комедија“. *Израз*, година III, број 10, 308–311, 1959.
- Васић, Драгиша. *Девејсџио џређа*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2003.
- Веселиновић, Андрија / Љушић Радош. *Српске динасџије*. Београд: Платонеум. Нови Сад: Scan Studio, 2001.
- Волк, др Петар, *Позоришни живот у Србији 1944/1986*, ТЕАТАР/ФДУ ИНСТИТУТ, Београд 1990.
- Живановић, Мил. Ж. Др. „Вулгаризација историје у Конаку М. Црњанског“. *НИН* 24. I 1960.
- Јовановић, Слободан. *Друга влада Милоша и Михаила (1858–1868)*. Београд: Издавачка књиђара Геџе Кона, 1923.
- Максимовић, Милан Р. *Милош Обреновић војвода руднички*. Београд: Државна штампарија, 1868.
- Мале Албер, *Дневник са српског двора 1892–1894*, Clio, 1999, 149–150.
- Малетић, Ђорђе. „Посмртна слава кнеза Михаила“. *Театрон*, 164–165, 2013.
- Марјановић, Петар. *Мала историја српског позоришта XIII–XXI век*. Нови Сад: Позоришни музеј Војводине, 2005.
- Павловић, М. А. „Прво позориште“, *Из прошлости Крагујеваца*. Суботица 1926.
- Пејчић 2024: „Од драмског до комичког јунака: Књаз Милош на позорници“, У: *Обреновићи и књиђевносџ*. Београд: Институт за књиђевност и уметност, Крагујевац: Народна библиотека „Вук Караџић“, 2024.
- Путник, Радомир. „Смрт кнеза Михаила Обреновића у српској драми“. У: *Обреновићи и књиђевност*, Београд: Институт за књиђевност и уметност, Крагујевац: Народна библиотека „Вук Караџић“, 2024.
- Радовић, Милош М. „Анастас, монодрама Зориџе Симовић“. *Театрон* 190–193, 2020, стр. 20–23.
- Радосевић, Мирјана. „То је политички комад...“, документи: Милош Црњански о Конаку. *Полиџиџа*, 29. III 1986.
- Синовеџ, Јелашин. „Књаз – први српски надреалиста“. Крагујевац: *КОРАЦИ* 111, 1985.
- Стојковић, Боровоје. *Историја српског позоришта од средњег века до модерног доба I*. Београд: Музеј позоришне уметности Србије, 2016.
- Стокин, Милорад, „Династија Обреновић у збиркама Музеја позоришне уметности Србије“. У: *Обреновићи у музејским и другим збиркама србије и европе VI*, Музеј рудничко-таковског краја. Горњи Милановац, 2020.
- Фрајнд, Марта. *Историја у драми – драма у историји*. Нови Сад: Прометеј/Стеријино позорје / Београд: Институт за књиђевност и уметност, 1996.
- Цветковић, Сава В., *РЕПЕРТОАР Народног позоришта у Београду 1868–1965*, хронолошки преглед премијера и обнова. Београд: Музеј позоришне уметности Србије, 1966.
- Чалић, Мари-Јанин. *Соџијална историја Србије 1815–1941*. Београд: CLIO, 2004.

СПИСАК ИЛУСТРАЦИЈА

На корицама

Кнез Милош Обреновић

Урош Кнежевић (по Јохану Грандауеру)
пре 1859–1860, уље на платну,
инв. бр. 31_983,

Народни музеј Србије

Портрет кнеза Михаила Обреновића
у надвојводској (генералској) униформи

Непознати аутор, 1864, уље на платну,
Ликовна, инв. бр. 2888,

Историјски музеј Србије

Грб династије Обреновић.

Историјски музеј Србије

Слр. 6

Кнез Милош Обреновић

Урош Кнежевић (по Јохану Грандауеру)
пре 1859–1860, уље на платну,
инв. бр. 31_983,

Народни музеј Србије

Кнегиња Љубица Обреновић

Урош Кнежевић, пре 1855 (по Анастасу
Јовановићу) пре 1855, уље на платну,
инв. бр. 31_1013

Народни музеј Србије

Портрет кнеза Михаила Обреновића
у надвојводској (генералској) униформи

Непознати аутор, 1864, уље на платну,
Ликовна, инв. бр. 2888,

Историјски музеј Србије

Кнегиња Јулија Обреновић

Урош Кнежевић, око 1855 (по Анастасу
Јовановићу) уље на платну, инв. бр. НМ 1093
Народни музеј Србије

Слр. 8

Краљ Милан Обреновић

Анастас Јовановић, 1852, Беч, штампање, 50,9 × 36
цм, ликовна, инв. бр. 1570/4887,

Историјски музеј Србије

Кнегиња Наталија

Урош Кнежевић, пре 1855 (по Анастасу
Јовановићу)
уље на платну, 94 × 76,5 цм, инв. бр. 31_1013
Народни музеј Србије

Краљ Александар Обреновић

у гардијској униформи

М. Јовановић, фото-папир, картон, 1900. (око),
Београд, фотографије, инв. бр. 2801,
Историјски музеј Србије

Краљица Драга Обреновић

М. Јовановић, фото-папир, картон, 1900, Београд
Фотографије, инв. бр. 2802,
Историјски музеј Србије

Слр. 22

Грозно убиство књаза србског Михаила

М. Обреновића III (текст на литографији)

Фото-репродукција литографије В. Кацлера,
око 1870, фотографије, инв. бр. 3511
Историјски музеј Србије

Слр. 28

Млади кнез Милан

Непознати аутор (по литографији Уроша
Кнежевића), 1874.
Уље на платну, инв. бр. НМ 507
Народни музеј Србије

THE OBRENOVIĆ DYNASTY AND THE THEATER

Summary

Prince Miloš and Prince Mihailo, both rulers of the Obrenović dynasty, were patrons and founders of the first theatres in Serbia in the 19th century. They perceived the theatre as a symbol of personal and national prestige and as an institution whose importance they understood well. Ties between the royal family and the theatre can be observed in the dramatic and theatrical arts, where they were portrayed as celebrated or tragic heroes.

The story of the first theatre began in Kragujevac, the capital of the Principality of Serbia (1818–1840). Prince Miloš, founded the first public institutions, and together with Joakim Vujić he established the first theatre—The Princely Serbian Theatre. Following the example of other court theatres, he wanted to establish a theatre that would operate at fitting, festive moments, such as the Sretenje Assembly in 1835, the arrival of cannons from Constantinople and personal celebrations. The theatre operated from 1835 to 1836. Articles in the *Novine Srbske* newspaper provide reliable premiere dates for seven plays. The theatre was short-lived and held amateur-level performances, however, it is of historical significance as the first court (state) theatre established by a ruler, which boasted its own stage, director, staff, orchestra, choir, amateur actors, and staged performances.

The achievements of Prince Miloš were commemorated through historical dramas and theatrical art in the 19th century from the first performance by Joakim in Kragujevac, in which the prince's rule was portrayed as a continuous connection with the Serbian medieval state, to Matija Ban's drama *Serbian Flowers*. In the 20th century, the social context and perception changed – his despotic personality and his attitude towards his environment, especially towards Joakim Vujić, were in the forefront.

Prince Mihailo's second reign (1860–1868) is assessed by historians as an awakening of national and cultural momentum. His intent in accomplishing a monumental state project—the construction and establishment of the National Theatre—stemmed from his aspiration to create a European institution that would represent Serbian culture and affirm its national identity. The performance by the Serbian National Theatre in 1867 hastened his decision. In mid-January 1868, preparations began for the construction of the building at Stambol Gate. After the assassination of the prince on May 26, 1868, in Topčider, the regency and

Jovan Đorđević continued to execute his will. By August 18th 1868, Prince Milan Obrenović ceremoniously laid the foundation stone of the National Theatre. The building was officially inaugurated with a fitting performance of *The Posthumous Glory of Prince Mihailo* by Đorđe Maletić on October 30, 1869. The moment when Prince Mihailo received the keys to the city of Belgrade and crossed the stage on horseback was emotional for the audience.

It is difficult to determine the exact number of dramas and plays written and performed that dealt with the Topčider catastrophe.

The tragic 1903 May Coup that ended the Obrenović dynasty, when King Aleksandar and Queen Draga were massacred, inspired numerous ideologically charged authorships in drama and theatre.

The Obrenović dynasty was the benefactor and patron of 19th century theatre. Performances were held on special occasions, the start of an uprising, accession to the throne, weddings, and other dynastic, family, festive and celebratory events. In the 20th and 21st centuries, through a rich variety of genres – from monodramas, duodramas, chamber performances, and large ensemble plays, to musicals – an enduring interest in the Obrenović dynasty is demonstrated.

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ
Биљана Остојић
ДИНАСТИЈА ОБРЕНОВИЋ И ПОЗОРИШТЕ

Лектор
Александра Јакишић

Превод
Иван Ейшијајн

Дизајн
За Софијараф Тајијана Божић

Технички сарадници
Гордана Сћефановић
Владимир Јовановић

Видео презентација
ФИКС ФОКУС

Штампа
ГИП Илијанум, Шид
Тираж 300 примерака

ISBN 978-86-80954-23-3

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

929.52 ОБРЕНОВИЋ
792(497.11)(091)

ОСТОЈИЋ, Биљана, 1966-

Династија Обреновић и позориште / аутор [текста и] изложбе Биљана Остојић. - Београд : Музеј позоришне уметности Србије, 2024 (Шид : Илијанум). - 47 стр. : илустр. ; 21 x 21 cm

Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Театрографија: стр. 37-43. - Библиографија: стр. 44. - Summary: The Obrenović dynasty and the theater.

ISBN 978-86-80954-23-3

а) Обреновић (династија) б) Позориште -- Историја -- Србија

COBISS.SR-ID 150221321

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

Београд, Господар Јевремова 19

ISBN 978-86-80954-23-3